

MEDALE ZWAR

Dariusz Świsulski¹, Zbigniew Filinger²

¹ Oddział Gdański Polskiego Towarzystwa Numizmatycznego

² Oddział Warszawski Stowarzyszenia Elektryków Polskich

Zakłady Wytwórcze Aparatury Rozdzielczej (ZWAR) zostały utworzone po II wojnie światowej, ale w celu przedstawienia historii tego przedsiębiorstwa trzeba sięgnąć do osoby Kazimierza Szpotańskiego (1887-1966) i założonej przez niego fabryki produkującej aparaty elektryczne, powszechnie znanej pod nazwą „Fabryka Aparatów Elektrycznych K. Szpotański i Spółka, SA”.

Kazimierz Szpotański urodził się 16 grudnia 1887 roku we Włocławku. Po ukończeniu szkoły średniej w Warszawie studiował w Niemczech w Wyższej Szkole Technicznej w Mittweid (1905-1907) oraz na Politechnice w Berlinie Charlottenburg (1910-1911). W latach 1907-1910 zdobywał praktykę inżynierską w kilku fabrykach AEG w Niemczech. Po uzyskaniu dyplomu w 1911 roku pracował w AEG w Berlinie, później w jej oddziałach w Charkowie i Rydze.

Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości, w 1918 roku wrócił do Warszawy i założył warsztat w dwóch pokojach mieszkania. Mimo, że zatrudnił tylko trzy osoby, nadał mu oficjalną nazwę „Fabryka Aparatów Elektrycznych”. Rozpoczynając od produkcji wyłączników światła, szybko zwiększał asortyment i produkcję. Dlatego już w 1921 roku fabryka została przeniesiona do budynku produkcyjnego na Kamionku na warszawskiej Pradze.

Szybki rozwój Fabryki Aparatów Elektrycznych i konieczność zwiększenia ilości aparatów na napięcie 150 kV zmusiła Szpotańskiego do uruchomienia produkcji w adaptowanych halach w Międzylesiu k. Warszawy w sierpniu 1938 roku, choć uroczystość oficjalnego otwarcia oddziału fabryki odbyła się dopiero w kwietniu 1939 roku (Międzylesie zostało przyłączone do Warszawy w 1951 roku). Przed wybuchem II wojny światowej fabryka (na Kamionku i w Międzylesiu) zatrudniała ponad 1500 pracowników, w tym ok. 120 inżynierów. Był to największy producent aparatów elektrycznych w przedwojennej Polsce [1, 2].

W czasie niemieckiej okupacji Fabryka Aparatów Elektrycznych dalej funkcjonowała, stanowiąc również oparcie dla pracowników, okolicznych mieszkańców i ruchu oporu.

Po zakończeniu II wojny światowej fabryka została upaństwowiona, a Kazimierz Szpotański objął funkcję dyrektora. Niestety w 1947 roku został zmuszony do jej opuszczenia [1, 3].

W 1988 roku w Mennicy Państwowej został wybity medal Stowarzyszenia Elektryków Polskich upamiętniający Kazimierza Szpotańskiego. Medal wybito w nakładzie 310 sztuk [4], a w 2004 roku wznowiono w nakładzie 200 sztuk [5]. Na awersie przedstawiono popiersie Kazimierza Szpotańskiego. W otoku napis: KAZIMIERZ SZPOTAŃSKI 1887-1966. Na rewersie na tle kwadratu znajduje się napis: WSPÓŁTWÓRCA / POLSKIEGO / PRZEMYSŁU / ELEKTROTECHNICZNEGO / WSPÓŁZAŁOŻYCIEL / PREZES / CZŁONEK HONOROWY / STOWARZYSZENIA / ELEKTRYKÓW / POLSKICH. Poniżej logo SEP. Projektantem i wykonawcą medalu jest Marek Sarełło. Medal ma średnicę 70 mm i wykonany jest z tombaku patynowanego [2].

Medal Kazimierza Szpotańskiego (zbiory autora)

10 września 1987 roku, w setną rocznicę urodzin Kazimierza Szpotańskiego została wyemitowana przez Poczta Polską karta pocztowa z napisem "XXIV Walny Zjazd / Delegatów / Stowarzyszenia Elektryków / Polskich / w Gdańsku" i znaczkiem o nominale 10 zł z napisem "100-lecie / urodzin / inż. Kazimierza / Szpotańskiego / 1887-1966". W części ilustracyjnej przedstawiono fragment zestawu aparatów na napięcie 150 kV: wyłącznik i odłącznik (produkowane na

licencji francuskiej) oraz przekładniki prądowe i napięciowe (konstrukcji dra inż. Stanisława Szpora) [6]. Numer katalogowy kartki Cp 965. Autorem jej projektu jest J. Konarzewski, nakład wynosił 210 000 sztuk [2, 7].

Kartka pocztowa z okazji XXIV Walnego Zjazdu Delegatów SEP (zbiory autora)

20 października 1944 roku fabryka została przejęta przez władze państwowe i nazwana „Fabryka Aparatów Elektrycznych K. Szpotański i S-ka S.A. – Zarząd Państwowy, Warszawa”.

Niespełna rok później, 23 sierpnia 1945 roku, FAE została znacjonalizowana i przekształcona w Pierwszą Państwową Fabrykę Aparatów Elektrycznych dawniej Fabryka Aparatów Elektrycznych K. Szpotański i Spółka S.A., w skrócie PPFAE. Z dniem 1 stycznia 1951 roku nastąpił podział PPFAE na dwie fabryki: Zakłady Wytwórcze Aparatury Wysokiego Napięcia (ZWAWN) ozn. A-1, czyli dawny zakład macierzysty na Kamionku oraz Zakłady Wytwórcze Wyłączników Wysokiego Napięcia (ZWWWN) ozn. A-10, - dotychczasowy Oddział w Międzylesiu. ZWWWN otrzymywał od Państwa kolejne przyległe tereny i budował nowe obiekty produkcyjne.

W 1953 roku zakładowi na Kamionku nadano imię bułgarskiego komunisty Georgi Dymitrowa.

1 lipca 1968 roku powołano wielozakładowe przedsiębiorstwo państwowe pod nazwą Zakłady Wytwórcze Aparatury Wysokiego Napięcia („ZWAR”) im. Georgi Dymitrowa z siedzibą dyrekcji w Międzyzlesiu. Imię bułgarskiego patrona w nazwie przedsiębiorstwa obowiązywało do 1989 roku.

W 1977 roku Mennica Państwowa wybiła medal Zasłużony pracownik ZWAR im. Dymitrowa. Na awersie w wydzielonym nieregularnym polu napis: ZWAR. W poprzek napis: IM. DYMITROWA. W otoku promienie i napis: ZASŁUŻONY PRACOWNIK. Na rewersie po przeciwległych stronach po cztery rzędy izolatorów. W pozostałej części otoku promienie. Medal zaprojektował i wykonał Kazimierz Zieliński. Średnica 60 mm, nakład po 200 sztuk złocony, srebrzony i oksydowany oraz patynowany [2, 9].

Medal Zasłużony pracownik ZWAR (zbiory autora)

W 1978 roku został wykonany medal z okazji 60-lecia zakładów ZWAR im. Dymitrowa. W centrum awersu logo - napis ZWAR z dwoma strzałkami stanowiącymi przedłużenie liter W i A. Dookoła napis: 1918-1978 / IM. DYMITROWA. Na rewersie na gładkim kole napis POLSKA. Dookoła w dwóch wierszach napisy: ZAKŁADY WYTWÓRCZE APARATURY WYSOKIEGO NAPIĘCIA · ZWAR / H. V. APPARATUS AND SWITCHGEARS FACTORIES GROUP · POLAND. Medal zaprojektował Zdzisław Rędaszka, wykonała Stanisława Wątróbska. Średnica wynosi 70 mm. W nakładzie 600 sztuk wybiła

Mennica Państwowa. W 1979 roku medal wznowiony w nakładzie 600 sztuk [2, 9].

Medal 60-lecia ZWAR (zbiory autora)

Z okazji 60-lecia zakładów ZWAR w dniach 12-19 marca 1978 roku została zorganizowana w Warszawie Wystawa Filatelistyczna "Przemysł Energetyka". Z tej okazji został wydany medal okolicznościowy. W centrum awersu, na fakturowanej powierzchni znajduje się logo zakładów ZWAR. Z lewej i prawej strony napis: 60 LAT. U góry i u dołu lata: 1918 1978. Na rewersie infrastruktura fabryczna, przy krawędzi napis: WYSTAWA FILATELISTYCZNA - PRZEMYSŁ - ENERGETYKA / 12-19III78. Średnica medalu wynosi 75 mm.

Medal 60-lecia ZWAR i Wystawy Filatelistycznej (zbiory autora)

Z tej samej okazji została wykonana ozdobna patera. W środkowej części logo ZWAR otoczone napisem, zewnętrzna część podzielona na 10 pól, na których przedstawiono aparaturę elektryczną. Średnica patery wynosi 260 mm, wysokość 25 mm.

Patera 60-lecia ZWAR i Wystawy Filatelistycznej (zbiory autora)

60-lecie zakładów ZWAR i Wystawa Filatelistyczna "Przemysł Energetyka" były też okazją do wydania przez Polski Związek Filatelistyczny specjalnej koperty i stosowania przez Urząd Pocztowy Warszawa 4 datownika okolicznościowego.

Koperta i datownik 60-lecia ZWAR i Wystawy Filatelistycznej (zbiory autora)

Kolejny medal zakładów ZWAR im. Dymitrowa pochodzi z 1987 roku. Na awersie logo zakładów, dookoła napis: IM. DYMITROWA / ROK ZAŁOŻENIA 1918. Rewers z gładkim środkiem, dookoła w dwóch wierszach napisy: ZAKŁADY WYTWÓRCZE APARATURY WYSOKIEGO NAPIĘCIA · ZWAR / H. V. APPARATUS AND SWITCHGEARS FACTORIES GROUP · POLAND. Medal zaprojektował i wykonał Alfred Kózka. Średnica wynosi 70 mm. W nakładzie 1000 sztuk wybiła Mennica Państwowa, tombak srebrzony i oksydowany [2, 4].

Gładkie pole na rewersie wykorzystywane jest do wykonania grawerowanych napisów. Jeden z wariantów zawiera tekst przypominający rocznicę zakładów: JUBILEUSZ / 70-lecia / 16·09·1988 r.

Medal ZWAR z 1987 roku z wygrawerowanym napisem z okazji 70-lecia zakładów (zbiory autora)

Inny egzemplarz zawiera wygrawerowany napis z okazji 100-lecia urodzin K. Szpotańskiego: Założyciel / inż. Kazimierz / SZPOTAŃSKI / 1887-1966 / 1987.

Medal ZWAR z 1987 roku z wygrawerowanym napisem z okazji 100-lecia urodzin K. Szpotańskiego [1]

Przypominając numizmatyczne pamiątki zakładów ZWAR można też pokazać metalowe odznaki. Pierwsza z nich przeznaczona była dla zasłużonych pracowników. Kolejne dwie zawierają logo ZWAR, pod nim rok 1918. Mimo, że są bardzo podobne, inny kształt liter i cyfr oraz dodatkowa obwódka roku na drugiej odznace wskazują, że wykonane zostały w różnym czasie.

Odznaki ZWAR: Zasłużony Pracownik oraz dwie z datą 1918 (zbiory autora)

Kolejna odznaka przeznaczona była dla pracowników, którzy przepracowali w ZWAR 10 lat. Dwie następne dla honorowych dawców krwi (srebrna i złota). Na trzeciej, okrągłej, logo ZWAR umieszczone jest na niebieskim tle.

Odznaka za 10 lat pracy i odznaki Honorowy Dawca Krwi

2 listopada 1995 roku dotychczasowe przedsiębiorstwo państwowe „ZWAR” zostało przekształcone w jednoosobową spółkę akcyjną Skarbu Państwa pod nazwą ZWAR S.A., przy zachowaniu dotychczasowej struktury organizacyjnej.

11 sierpnia 1997 roku podpisano umowę o sprzedaży przez Skarb Państwa większościowego pakietu akcji „ZWAR” S.A. Grupie Asea Brown Boveri (ABB). 8 czerwca 1998 roku została zarejestrowana nowa firma o nazwie: ABB Zakłady Wytwórcze Aparatury Wysokiego Napięcia Spółka Akcyjna, w skrócie ABB Zwar S.A., pod adresem Warszawa, ul. Żegańska 1.

W 1999 roku całą nieruchomość po byłej Fabryce Szpotańskiego na Warszawskiej Pradze (na Kamionku) zakupiła Szkoła Wyższa Psychologii Społecznej (SWPS), obecnie SWPS Uniwersytet Humanistycznospołeczny.

W roku 2002 z firmy ABB ZWAR odłączyła się część konstruktorów, którzy utworzyli firmę F.A.E. Zwarpol Sp. z o. o. Produkuje ona m.in. aparaturę probierczą średniego i wysokiego napięcia, aparaturę laboratoryjną wysokiego napięcia, układy wielkoprądowe, stanowiska probiercze sprzętu ochrony osobistej, sprzęt elektroizolacyjny oraz specjalne przekładniki prądowe i napięciowe [10]. W kolejnych latach w Międzyzlesiu część dawnych pomieszczeń ZWAR przejęły polskie prywatne spółki (np. Awas, Tobzamer, itd.), które przez pewien okres wykonywały różne usługi dla ABB, a obecnie prowadzą samodzielną działalność produkcyjną i wynajem magazynów.

W 2015 roku w byłych halach O. Międzyzlesie została utworzona galeria handlowa „Ferio”.

Wnętrze dawnej hali zakładów ZWAR, czerwiec 2018 (fot. autora)

Obecnie w pozostałych budynkach po byłych zakładach ZWAR mieści się szereg działów biznesowych ABB, jak również związanych z produktami i systemami energetyki oraz robotyki.

Bibliografia

- [1] Praca zbiorowa, Kazimierz Tadeusz Szpotański (1887-1966). Stowarzyszenie Elektryków Polskich, Warszawa 2018.
- [2] Dariusz Świsulski: Polska elektryka w medalierstwie i filatelistyce. Stowarzyszenie Elektryków Polskich, Centralny Ośrodek Szkolenia i Wydawnictw. Warszawa 2018.
- [3] Jerzy Hickiewicz: Fenomen Szpotańskiego. Zeszyty Naukowe Wydziału Elektrotechniki i Automatyki Politechniki Gdańskiej, z. 44, 2015, s. 59-61.
- [4] Marek Kamiński: Medale Mennicy Państwowej 1984-1988, Warszawa 1990.
- [5] Orest Paszkowycz: Medale Mennicy Państwowej 1946-2010, Łódź 2011.
- [6] Stanisław Szpor: Transformatory prądowe kaskadowe. Przegląd Elektrotechniczny, R. XIX, z. 8, 15 kwietnia 1937 r., s. 543-545.
- [7] Katalog Znaków Pocztowych. 1987.09.10. XXIV Walny Zjazd Stowarzyszenia Elektryków Polskich, 100 lecie urodzin inż. Kazimierza Szpotańskiego, <https://www.kzp.pl/index.php?artykul=kat-cp-1987-cp0965>, data dostępu 1.03.2021.
- [8] ZWARPOL. Historia, <http://zwarpol.com/historia/>, data dostępu 1.03.2021.
- [9] Aleksandra Kopydłowska: Medale Mennicy Państwowej 1974-1978 Warszawa 1979.
- [10] ZWARPOL. Obecnie, <http://zwarpol.com/obecnie/>, data dostępu 1.03.2021.

